

Karty historii adwokatury

Adam Redzik

MAURYCY ALLERHAND (1868–1942) – W 150-LECIE URODZIN

W czerwcu 2018 r. upłynęło 150 lat od urodzin profesora Wydziału Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie Maurycego Allerhanda – człowieka, który pozostawił po sobie nie tylko ogromny i pożytkowany do dziś dorobek naukowy, ale i pamięć osoby wyjątkowej, posiadającej rzadko spotykane cechy osobowości, które jednały sympatię kolegów na uniwersytecie, w adwokaturze, w środowisku żydowskim, w działalności prawotwórczej w Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej, a nade wszystko wśród młodzieży aka-

demickiej. Pamięć owa żywa jest do dziś¹, choć od tragicznej śmierci Profesora, zamordowanego w Obozie Janowskim we Lwowie, minęło ponad siedemdziesiąt pięć lat².

Postać lwowskiego uczonego jest ciekawa z powodów nie tylko naukowych. Był on przedstawicielem grupy zasymilowanych Żydów, cieszącym się ogromnym autorytetem zarówno w środowisku polskim, jak i żydowskim. Cieszył się estymą nawet wśród studentów zrzeszonych w organizacji „Młodzież Wszechpolska”. W czasie tzw. akcji antyżydowskich organizowanych

¹ Znakomite komentarze Allerhanda do Kodeksu handlowego, Kodeksu procedury cywilnej, Prawa upadłościowego i układowego do dziś stanowią niedościgniony wzorzec.

² Zob. m.in. K. Koranyi, *Maurycy Allerhand*, „PiP” 1947, z. 1, s. 90–92; K. Pol, *Poczet prawników polskich XIX i XX wieku*, wyd. 2, przejrzał i uzupełnił Adam Redzik, Warszawa: C. H. Beck 2011, s. 771–781; K. Pol, *W związku z 60. rocznicą śmierci Profesora Maurycego Allerhanda*, „Państwo i Prawo” 2003, z. 4, s. 100–106; A. Redzik, *W sprawie okoliczności śmierci profesora Maurycego Allerhanda*, „Kwartalnik Historii Żydów” 2005, nr 2 (214), s. 174–183; A. Radwan, *Integracyjny wymiar życia i dzieła Maurycego Allerhanda – w 140. rocznicę urodzin*, „Czasopismo Kwartalne Całego Prawa Handlowego, Upadłościowego oraz Rynku Kapitałowego” (HUK) 2008, nr 2 (4), s. 311–316; A. Radwan, A. Redzik, *O dwóch dwudziestolecich i trzech jubileuszach prawa handlowego w Polsce*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2009, nr 9, s. 4–8; A. Redzik, *Maurycy Allerhand jako znawca i kodyfikator prawa upadłościowego*, „Palestra” 2016, nr 13 (e.Palestra 2016, poz. 44), s. 452–461.

w latach 1936–1938 w całej Polsce, w tym na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie, w których „Młodzież Wszechpolska” i organizacje z nią powiązane domagały się wprowadzenia gett ławkowych i zasady *numerus clausus* dla studentów Żydów oraz ogłaszały kolejne „dni bez Żyda”, blokując wstęp Żydom na uniwersytet, profesorowi Allerhandowi i jego rodzinie przydzielono specjalną ochronę i bez utrudnień wprowadzano go na uniwersytet. Ochronę ową zapewnili demonstrujący studenci³.

MŁODOŚĆ I STUDIA

Maurycy, używający też początkowo imienia Mojżesz, a także w niemieckim brzmieniu Moritz, urodził się 28 czerwca 1868 r. w Rzeszowie w zasymilowanej rodzinie żydowskich posiadaczy ziemskich Hermana (Hirscha, Herscha) i Rebeki (Rywke, Riwke) z Wohlfeldów (Wol-

feldów)⁴. W metryce nazwisko zapisano przez jedno „l”, jako Alerhand. Z dostępnych danych wiemy, że ojciec Maurycego, Hirsz, urodził się ok. 1830 r. w Żurawnie⁵, z kolei matka, Rebeka, przyszła na świat w Rzeszowie w 1842 r.⁶ lub w 1839 r.⁷ Maurycy miał dwóch braci: starszego Artura, który urodził się w Rzeszowie w 1860 r.⁸ i młodszego Józefa, urodzonego w 1872 r., także w Rzeszowie⁹.

Niewiele wiemy o dzieciństwie młodego Maurycego. Nie wiemy, czy uczęszczał do żydowskiego chederu w Rzeszowie, ale fakt, że pochodził z dość bogatej i zasymilowanej rodziny pozwala przypuszczać, że wychowywany był w domu rodzinnym, a następnie skierowany do miejscowego, sięgającego tradycjami czasów przedrozbiorowych gimnazjum – prawdopodobnie od razu do II lub III klasy¹⁰. Zawsze był uczniem wyróżniającym się¹¹. Ukończył je „z chlubnym postępem”, czyli z odznaczeniem, w dniu 6 czerwca 1887¹².

³ Relacja dr. Leszka Allerhanda; M. Allerhand, L. Allerhand, *Zapiski z tamtego świata. Zagłada we Lwowie w dzienniku Profesora i wspomnieniach jego wnuka*, posłowie Adam Redzik, Kraków: Instytut Allerhanda, Wydawnictwo Wysoki Zamek 2011, s. 22

⁴ Archiwum Państwowe w Rzeszowie (dalej: APRz), sygn. 533, metryka nr 88/1868; Архів Львівського національного університету імені Івана Франка (dalej: ALNUIF), fond (dalej: f.) R-119, opys (dalej: op.) 1, sprawa (dalej: spr.) 2 –teczka osobowa Maurycego Allerhanda, k. 91.

⁵ APRz sygn. 1501, *Spis ludności Rzeszowa z 1870 r.* podaje rok 1831, ale *Spis ludności Rzeszowa z 1890 r.* rok 1828.

⁶ APRz sygn. 1501, *Spis ludności Rzeszowa z 1870 r.*

⁷ APRz sygn. 1501, *Spis ludności Rzeszowa z 1890 r.*

⁸ APRz sygn. 1501, *Spis ludności Rzeszowa z 1870 r.* Artur (drugie imię Abraham) był żonaty od 1891 r. z Heleną (Henne) Weintraub (córką Wolfa i Róży), z którą miał córkę Herminę (ur. 1894). W chwili zawarcia małżeństwa Artur miał 30 lat i 9 miesięcy, a Helena 17 lat i 10 miesięcy.

⁹ APRz sygn. 1501, *Spis ludności Rzeszowa z 1870 r.*

¹⁰ Brak jest Allerhanda w: *Sprawozdanie Dyrekcji C.K. Wyż. Gimnazjum w Rzeszowie za rok szkolny 1981*, Rzeszów 1881.

¹¹ *Sprawozdanie Dyrekcji C.K. Wyż. Gimnazjum w Rzeszowie za rok szkolny 1983*, Rzeszów 1883, s. 64 (był uczniem kl. IV). W roku 1984 *Sprawozdanie* nie ukazało się. *Sprawozdanie Dyrektora C.K. Wyższego Gimnazjum w Rzeszowie za rok szkolny 1984/5*, Rzeszów 1885, s. 73 (był uczniem kl. VI); *Sprawozdanie Dyrekcji C.K. Wyższego Gimnazjum w Rzeszowie za rok szkolny 1885/6*, Rzeszów 1886, s. 86 (był uczniem celującym kl. VII; wcześniej uczniów celujących nie wytluszczano).

¹² *Sprawozdanie Dyrektora C.K. Wyższego Gimnazjum w Rzeszowie za rok szkolny 1887*, Rzeszów 1887, s. 85 (był uczniem celującym klasy VII), s. 86 (zdał egzamin dojrzałości z odznaczeniem). Maurycy Allerhand wymieniany jest też w: *Sprawozdanie Dyrekcji I. Państwowego Gimnazjum im. ks. Stanisława Konarskiego w Rzeszowie za rok szkolny 1937/38*, Rzeszów 1938, s. VII (tu podano, że Allerhand Mojżesz urodził się 26 czerwca 1968 w Rzeszowie, syn Hirscha, a maturę zdał 6 czerwca 1987 r.); *Księga jubileuszowa Liceum Konarskiego w Rzeszowie 1658–2008*, red. J. Świeboda, Rzeszów 2008, s. 110, 318–320, 455; T. Ochendusko, Z. Jakubowski, R. Kisiel, *Dzieje I Gimnazjum i Liceum w Rzeszowie. Jego nauczyciele i uczniowie. Kalendarium*, Rzeszów 2008, s. 72; T. Ochendusko, *Dzieje Rzeszowa do 1918 roku. Kalendarium*, Rzeszów 2006, s. 112–113; *idem, Zarys monograficzny Tygodnika Rzeszowskiego wraz z zawartością bibliograficzną*, Rzeszów 1986 (praca magisterska), s. 365; Tygodnik Rzeszowski R. II, nr 103, 18 VI 1887, s. 3. Za udzielenie informacji o latach szkolnych Allerhanda autor serdecznie dziękuje badaczowi dziejów I LO w Rzeszowie Tadeuszowi Ochendusko – nauczycielowi historii w tej szkole.

Wkrótce wyjechał na studia do Wiednia. Karol Koranyi, który znał prof. Allerhanda (jako student, a potem kolega z Wydziału Prawa UJK), napisał, że w czasie nauki gimnazjalnej przysły uczoney „celował w filologii i naukach matematycznych”¹³.

W latach 1887–1892 Maurycy Allerhand odbywał studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Wiedniu. W okresie tym na wiedeńskiej *Alma Mater* wykładali m.in. cywiliści: Leopold Pfaff (1860–1915), Adolf Exner (1841–1894), Franz Hofmann (1845–1897), Gustaw Demelius (1831–1991), komercjalista i kodyfikator Carl Samuel Grünhut (1844–1929)¹⁴, karniści: Heinrich Lammasch (1853–1920)¹⁵ i Carl Stooss (1849–1934), historycy prawa: Johan Adolf Edler Tomaschek (1822–1898) i Sigmund Alder (1853–1920) oraz procesualiści: Franz Klein (1854–1926)¹⁶ – późniejszy autor reformy procedury cywilnej z lat 1895–1896 oraz Emil Schrutka Edler von Rechtenstamm (1852–1918)¹⁷.

Jak wspominał w zyciorysie, już podczas studiów uniwersyteckich zajmował się pracą naukową poprzez wygłaszanie referatów na seminariach z prawa cywilnego, handlowego i cywilnego procesowego¹⁸. Wkrótce po uzyskaniu absolutorium podszedł do egzaminów rygorystycznych i uzyskał stopień doktora praw.

W ADWOKATURZE

Po przyjeździe ze studiów młody doktor praw postanowił opuścić rodzinny Rzeszów i udać się do stolicy autonomicznego Królestwa Galicji i Lodomerii, do Lwowa. Tu uzyskał wpis na listę kandydatów do adwokatury i rozpoczął przygotowywanie do zawodu. Aplikacja adwokacka, jak nazwalibyśmy dziś ową praktykę kandydacką, była w owym czasie znacznie trudniejsza i dłuższa niż dziś. Kandydat odbywał naukę pod okiem patrona, musiał również odbyć roczną praktykę w sądzie. Łącznie przygotowywał się do zawodu siedem lat¹⁹. W tym okresie młody dr Allerhand kształcił się pod okiem znanych wówczas galicyjskich adwokatów Leona Nussbrechera (prowadzącego kancelarię przy ul. Kościuszki 14) i Szymona Fläschnera (adwokata od 1885 r., prowadzącego kancelarię przy ul. Kołłątaja 10). Anzelm Lutwak wspominał, że podczas praktyki sądowej „zdolnościami i wiedzą zwrócił na się uwagę sfer sędziowskich”²⁰.

W okresie przygotowywania się do zawodu adwokackiego dnia 17 marca 1895 r. wstąpił w związek małżeński z Sarą lub Sali (Salomeą) z Weintraubów²¹, córką Wolfa i Róży²², z którą miał dwoje dzieci: córkę Marylę (właściwie Marię Annę, ur. 15 stycznia 1896 r.) oraz syna Joachima Hermana (ur. 6 maja 1897)²³. Zamieszkali przy ul. Kościuszki 3.

¹³ K. Koranyi, *Maurycy Allerhand*, s. 90.

¹⁴ Od 1881 r. profesor w Wiedniu, a wcześniej w Krakowie (1857–1862) i Pradze (1862–1881).

¹⁵ Także znawca prawa międzynarodowego, potem ostatni premier upadającej monarchii Habsburgów.

¹⁶ Zob. A. Redzik, *Prawo prywatne na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie*, Warszawa 2009, s. 137–142. Na temat F. Kleina zob. też. A. Redzik, „Reforma Sądowa”. *Od miesięcznika poświęconego nowym ustawom procesowym do organu Krajowego Związku Sędziów*, „Palestra” 2008, nr 11–12, s. 211–217.

¹⁷ Mniej prawdopodobne jest, by zetknął się z prof. Josephem von Schey, który przez kilka lat wykładał wówczas w Grazu, prof. Eugenem Philippovichem (1858–1917), który był wówczas na Uniwersytecie we Freiburgu (do Wiednia powrócił w 1893 r.), prof. Karelem Cihlár'em (1833–1914), który na Uniwersytecie w Wiedniu wykładał od 1892 r. (od 1858 do 1892 r. był profesorem w Pradze) oraz późniejszymi profesorami Uniwersytetu Wiedeńskiego, jak historycy prawa Ernst Freiherr von Schwind (1865–1932) oraz Otto von Zallinger Zum Thurn (1856–1933).

¹⁸ ALNUIF, f. R-119, op. 1, spr. 2, k. 184 – zyciorys.

¹⁹ A. Redzik, T. J. Kotliński, *Historia Adwokatury*, wyd. 4, Warszawa 2018, s. 119–120; A. Redzik, *Zarys historii samorządu adwokackiego w Polsce*, Warszawa 2007, s. 32.

²⁰ [A. Lutwak], *Życiorys [Prof. Dr Maurycy Allerhand]*, „Głos Prawa” 1938, nr 6–8, s. 321.

²¹ Ślub odbył się w Rzeszowie. Sara w chwili ślubu miała 20 lat i 5 miesięcy, Maurycy 26 lat i 8 miesięcy.

²² ALNUIF, f. R-119, op. 1, spr. 2 –teczka osobowa Maurycego Allerhanda, k. 91.

²³ Joachim urodził się wraz z bratem bliźniakiem, ale tenże zmarł w czasie porodu.

Na listę adwokatów okręgu lwowskiego z siedzibą we Lwowie prowadzoną przez Wydział Izby Adwokackiej dr Maurycy Allerhand wpisany został 21 kwietnia 1900 r.²⁴ Prezydentem Izby Adwokackiej był wówczas dr Emanuel Roiński (ojciec dwóch zasłużonych oficerów polskiej Marynarki Wojennej z okresu I wojny światowej oraz II RP Jana i Alberta), wiceprezydentami doktorzy Władysław Górecki i Tadeusz Skałkowski, zaś prezydentem Rady Dyscyplinarnej dr Adam Horvath. Izba Lwowska była najliczniejsza w Królestwie Galicji i Lodomarii, co jest zrozumiałe z uwagi na stołeczność Lwowa²⁵. W adwokaturze dość szybko stał się aktywny. Od ok. 1903 r. był egzaminatorem na egzaminach adwokackich, a od 1905 r. na egzaminach sędziowskich²⁶.

Jak wspomniano, już na uniwersytecie Allerhand wykazywał skłonności naukowe w zakresie prawa cywilnego, procesowego i handlowego oraz etnologii prawnej. Wkrótce, w 1896 r. i 1897 r., opublikował po niemiecku w „Zentralblatt für juridische Praxis” pierwsze prace z zakresu procesu cywilnego pt. *Civilprozessuale Erörterungen* oraz *Rothergeschäfte*. Rozprawy etnograficzno-prawnicze publikował natomiast w czasopiśmie „Lud”. Najważniejszą z tychże jest opublikowana w odrębnej odbitce praca pt. *Prawo imion* (Lwów 1899), która jest do dziś nader inspirująca. Pierwsza ważniejsza praca *stricte* prawnicza po polsku ukazała się w „Reformie Sądowej” w 1899 r., a dotyczyła prorogacji właściwości miejscowej sądu i jej stosunku do prorogacji rzeczowej²⁷. Rok później ukazała się rozprawa z zakresu prawa cywilnego materialnego pt. *Umowa pisemna a ustne oświadczenie stron*. Już po rozpoczęciu praktyki adwokackiej w roku 1902 r. wydrukowana została rozprawa *Kwestye procesowe*. Od 1907 do

1909 r. Allerhand publikował na łamach „Przeгляду Prawa i Administracji” obszernie studium pt. *Podstęp w procesie*. W 1908 r. wydał też opracowanie pt. *Istota wznowienia i restytucji*. Taki dorobek naukowy miał w czasie, gdy postanowił złożyć na Wydział Prawa Uniwersytetu Lwowskiego podanie o uzyskanie prawa wykładania z austriackiego procesu cywilnego.

Należy zauważyć, że mimo sukcesów na polu naukowym, kodyfikatorskim i dydaktycznym Allerhand nigdy nie zaniechał praktyki adwokackiej. Do II wojny światowej prowadził cenioną kancelarię w mieszkaniu kamienicy przy ul. Jagiellońskiej 20/22.

NA UNIWERSYTECIE JANA KAZIMIERZA WE LWOWIE

Na początku XX wieku Uniwersytet Lwowski był bez wątpienia najważniejszym polskim uniwersytetem. Posiadał nowoczesne zabudowania odnowionego przed kilku laty Wydziału Lekarskiego. Pozostałe wydziały tłamsiły się jeszcze w ciasnych murach dawnego klasztoru przy kościele św. Mikołaja, ale snuto plany rozbudowy, czego nie udało się zrealizować do wielkiej wojny, a tuż po niej nie było już takiej potrzeby, gdyż Uniwersytet – już Jana Kazimierza – otrzymał kompleks pięknych budynków po Sejmie Krajowym.

Wydział Prawa przyciągał więcej studentów niż analogiczny w Krakowie. Grono profesorskie Wydziału to znamienite nazwiska: Władysław Abraham, Oswald Balzer, Józef Buzek, Aleksander Doliński, Stanisław Głąbiński, Juliusz Makarewicz, Tadeusz Pilat, Stanisław Starzyński czy Ernest Till. Katedrę procesu cywilnego zajmował sędziwy już prof. August Bálásits²⁸.

²⁴ ALNUIF, f. R-119, op. 1, spr. 2 –teczka osobowa Maurycego Allerhanda, k. 89 – Poświadczenie wystawione 3 lutego 1910 r. przez Lwowską Izbę Adwokatów.

²⁵ O adwokaturze galicyjskiej zob. T. J. Kotliński, *Krótką historia adwokatury galicyjskiej*, „Palestra” 2009, nr 5–6, s. 151–163.

²⁶ ALNUIF, f. R-119, op. 1, spr. 2, k. 92v.

²⁷ M. Allerhand, *O prorogacji miejscowej właściwości sądu i jej stosunku do prorogacji rzeczowej właściwości*, „Reforma sądowa” [Lwów] 1899.

²⁸ Na temat prof. Bálásitsa zob. wspomnienie autorstwa Ernesta Tilla w: *August Bálásits*, PPIA 1918, s. 189–192.

Jesienią 1908 r. adwokat Allerhand złożył podanie do Grona Profesorskiego Wydziału Prawa Uniwersytetu Lwowskiego z prośbą o habilitację z zakresu prawa cywilnego procesowego²⁹. Do podania dołączył pięć rozpraw: *Prawo imion, Umowa pisemna a ustne oświadczenie stron, Kwestye procesowe, Podstęp w procesie oraz Istota wznowienia i restytucji*.

5 listopada tr. dziekan Ignacy Koschembahr-Łyskowski poprosił o referat w sprawie habilitacji Allerhanda prof. Bálasitsa, o koreferat prof. Juliusza Makarewicza, a referat administracyjny powierzył prof. Ernestowi Tillowi³⁰. Referent Bálasits, który oceniał prace, uznał dwie pierwsze rozprawy za cywilno-materialne i wyłączył z oceny. Szerokiemu i krytycznemu rozbirowi poddał trzy pozostałe. Zauważył pewne niedokładności, niekonsekwencję oraz braki metodologiczne³¹. Kończąc referat, napisał zaś: „mamy przed sobą całokształt dotychczasowych, zawsze gorliwych, a w niemałej części także skutecznych zabiegów naukowych Autora. Za usprawiedliwiony wyda się wniosek, że Dr. M. Allerhand może być dopuszczony do dalszych stadyów habilitacyjnych”³².

Wkrótce po przedstawieniu referatu przez prof. Bálasitsa dziekan Łyskowski w piśmie do Allerhanda z 24 lipca 1909 r. prosił, aby ten zgłosił się w październiku, zaraz po rozpoczęciu zajęć, do dziekana w celu ustalenia terminu kolokwium habilitacyjnego. Odbyło się ono 20 grudnia 1909 r. i zakończyło wynikiem pomyślnym. Dwa dni później, 22 grudnia, dr Allerhand wygłosił wykład habilitacyjny, który

Grono Profesorskie przyjęło i podjęło uchwałę habilitującą³³. Pismo w sprawie zatwierdzenia habilitacji wysłano do Ministerstwa Wyznań i Oświaty w Wiedniu 3 stycznia 1910 r.³⁴ Ministerstwo wezwało jednak Wydział, a ten samego zainteresowanego, do uzupełnienia dokumentacji (zaświadczenie z Izby Adwokackiej, wykaz stanu osobowego oraz zaświadczenie z Dyrekcji Policji³⁵). 8 lutego 1910 r. dziekan Makarewicz wysłał pismo z załączonymi brakami do Wiednia. Nieco opóźnione zatwierdzenie habilitacji nastąpiło reskryptem Ministra WiO z dnia 27 marca 1910 r.³⁶

W dniu 15 kwietnia 1910 r. docent Allerhand zgłosił do dziekanatu tematy pierwszych wykładów w semestr letni 1909/1910. Były to: *Postępowanie w sprawach niespornych, cz. I – Zasady i właściwość*³⁷. Odtąd prowadził wykłady aż do 1941 r. w latach 1910–1917 jako docent prywatny, a potem jako profesor.

Po siedmiu latach pracy dydaktycznej, 28 czerwca 1917 r., Wydział Prawa Uniwersytetu Lwowskiego wysłał do Min. WiO pismo z referatem oceniającym dorobek naukowy i dydaktyczny docenta Allerhanda (autorstwa kolegi procesualisty prof. Kamila Stefki), w celu nadania mu tytułu profesora nadzwyczajnego³⁸. Ministerstwo tym razem poprosiło (przez Namiestnictwo) o dostarczenie dodatkowo metryki urodzin doc. Allerhanda³⁹. Dopiero po spełnieniu tego żądania Ministerstwo wysłało dekret z 5 grudnia 1917 r., w którym informowano, że „Najjaśniejszy Pan” postanowieniem z 20 listopada 1917 r. raczył nadać docentowi

²⁹ Treść podania w: ALNUIF, f. 119, op. 1, spr. 2, k. 92–93, niestety bez daty.

³⁰ ALNUIF, f. R-119, op. 1, spr. 2, k. 93v.

³¹ Obszerny własnoręczny referat o pracach Allerhanda zob. ALNUIF, f. R-119, op. 1, spr. 2, k. 1–19v.

³² ALNUIF, f. R-119, op. 1, spr. 2, k. 19v. Opinia o książce datowana jest dniem 21 czerwca 1909 r.

³³ ALNUIF, f. R-119, op. 1, spr. 2, k. 85–85v.

³⁴ ALNUIF, f. R-119, op. 1, spr. 2, k. 85v.

³⁵ Zob. ALNUIF, f. R-119, op. 1, spr. 2, k. 89, 91, 94, 95.

³⁶ ALNUIF, f. R-119, op. 1, spr. 2, k. 96 i 96v. W piśmie napisano, że chodzi o zatwierdzenie uchwały Grona Profesorskiego z dnia 8 lutego 1910 r. w przedmiocie mianowania Allerhanda docentem prywatnym procedury cywilnej.

³⁷ Zajęcia w wymiarze 2 godzin tygodniowo odbywały się we wtorek i czwartek w godzinach od 12.00 do 13.00. ALNUIF, f. R-119, op. 1, spr. 2, k. 98, zob. też k. 100.

³⁸ ALNUIF, f. R-119, op. 1, spr. 2, k. 102–103v.

³⁹ ALNUIF, f. R-119, op. 1, spr. 2, k. 104 – pismo z Namiestnictwa z 27 lipca 1917 r.

Allerhandowi tytuł profesora nadzwyczajnego uniwersytetu⁴⁰. Niepowołanie Allerhanda na katedrę wynikało stąd, że uczony ten wykonywał zawód adwokata, z którym nie zamierzał się rozstać. Tymczasem prawo austriackie nie zezwalało na łączenie profesury uniwersyteckiej z praktyką, stąd mimo uzyskania tytułu profesorskiego Allerhand pozostał docentem – z tytułem profesora nadzwyczajnego, podobnie było potem w Polsce.

Wkrótce po zakończeniu wojny, 18 maja 1921 r., Rada Wydziału Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie podjęła uchwałę w sprawie nadania prof. Allerhandowi tytułu profesora zwyczajnego, 11 czerwca wnioski Rady Wydziału poparł Senat Akademicki UJK, a 14 czerwca 1921 r. wysłano pismo w tej sprawie do polskiego Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie⁴¹. We wniosku o nadanie tytułu prof. zwyczajnego oprócz prezentacji drogi życiowej, osiągnięć naukowych od ostatniej nominacji oraz działalności w Komisji Kodyfikacyjnej napisano też: „Jako wykładający spełnia Dr Allerhand swoje obowiązki bardzo sumiennie, wykłada w każdym półroczu i z rozmaitych dziedzin prawa procesowego, a ponadto w każdym półroczu odbywa ćwiczenia praktyczne”⁴².

Postanowieniem z dnia 24 sierpnia 1921 r. Naczelnik Państwa Józef Piłsudski nadał Allerhandowi tytuł profesora zwyczajnego uniwer-

sytetu, o czym Min. WRiOP poinformowało Wydział Prawa UJK i prof. Allerhanda pismem z 1 września 1921 r.⁴³

W latach dwudziestych prof. Allerhand prowadził jako wykłady zleczone, co wiązało się z wynagradzaniem ich „od godzin”: *prawo egzekucyjne i konkursowe* (w wymiarze 150 godzin rocznie); *prawo egzekucyjne i konkursowe międzynarodowe i międzydzielnicowe* (w wymiarze 30 godzin rocznie – 5 godzin tygodniowo). Ponadto odbywał ćwiczenia praktyczne z tego przedmiotu w wymiarze 2–3 godzin tygodniowo (w zależności od roku)⁴⁴. Na owe ćwiczenia z prawa cywilnego procesowego uczęszczali późniejsi uczeni Karol Koranyi, Ludwik Dworzak i Kazimierz Przybyłowski⁴⁵.

W dniu 23 grudnia 1930 r. zmarł prof. Aleksander Doliński, kierownik Zakładu Prawa Handlowego i Wekslowego UJK. Rada Wydziału Prawa na posiedzeniu w dniu 29 grudnia 1929 r. powierzyła zastępstwo profesora na wakującej katedrze w pełnym wymiarze obowiązków nauczycielskich prof. Allerhandowi (5 godz. tyg. wykładu i 2 godz. tyg. ćwiczeń) od dnia 1 stycznia 1931 r. do końca roku akademickiego⁴⁶, co potwierdził Senat Akademicki uchwałą tego samego dnia, a Minister WRiOP zatwierdził rozporządzeniem z dnia 12 stycznia 1931 r.⁴⁷ Jako zastępca profesora Allerhand kierował zakładem do 1933 r.⁴⁸ W tymże roku Rada Wydziału podjęła również uchwałę w przed-

⁴⁰ ALNUIF, f. R-119, op. 1, spr. 2, k. 101, 106, 107.

⁴¹ Державний архів Львівської області (dalej: DALO), f. 26, op. 5, spr. 13 – Teczka osobowa Maurycego Allerhanda, k. 1, 2.

⁴² ALNUIF, f. R-119, op. 1, spr. 2, k. 170v.

⁴³ ALNUIF, f. R-119, op. 1, spr. 2, k. 171 i 172; Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok akademicki 1921/22, za rektoratu śp. Prof. Dra Jana Kasprowicza, Lwów 1932, s. 3.

⁴⁴ ALNUIF, f. R-119, op. 1, spr. 2, k. 175 – Pismo z Min. WRiOP z 30 stycznia 1922 r.; oraz k. 176; DALO, f. 26, op. 5, spr. 13, k. 3–4 – Pismo z Min. WRiOP z 7 listopada 1923 r.; k. 4 – pismo z Wydziału Prawa UJK z 5 czerwca 1924 r.; k. 6–7 (rok akademicki 1925/26); k. 10 (1926/27); k. 12 (1928/29); k. 15 (1928/29). W roku akademickim 1928.29 ćwiczenia praktyczne z prawa egzekucyjnego i konkursowego prowadził docent Jan Piekalkiewicz (k. 12).

⁴⁵ Zob. K. Koranyi, *Maurycy Allerhand*, s. 92.

⁴⁶ DALO, f. 26, op. 5, spr. 13, k. 21.

⁴⁷ ALNUIF, f. R-119, op. 1, spr. 2, k. 178.

⁴⁸ DALO, f. 26, op. 5, spr. 13, k. 25 – Pismo z Min. WRiOP z 17 września 1932 r. W aktach osobowych w DALO znajdują się materiały, które – jak się wydaje – nie mają związku z prof. Allerhandem. Są to pisma do Sądu Okręgowego we Lwowie o udostępnienie akt sądowych m.in. dotyczących Izraela Leiba Gelmana, o które prosił 11 listopada 1936 r. p.o. rektora prof. Longchamps de Bérier (zob. k. 28–32 i 33–37).

miocie powierzenia prof. Allerhandowi zastępstwa katedry w roku akademickim 1933/1934, ale tym razem – na skutek zabiegów prof. Stefki, który czynił starania o powołanie na tę katedrę swojego ucznia doc. Mieczysława Honzatki, Min. WRiOP nie zatwierdziło zastępstwa⁴⁹. Wobec tego Rada Wydziałowa na posiedzeniu w dniu 18 października 1933 r. powierzyła wykłady zlecone z prawa handlowego w wymiarze 3 godzin przez trzy trymestry oraz seminarium w wymiarze 2 godzin przez trzy trymestry docentowi z tytułem profesora zwyczajnego Allerhandowi, zaś wykłady z prawa wekslowego i czekowego w wymiarze 2 godzin przez 3 trymestry docentowi Mieczysławowi Honzatce, wnioskując o zatwierdzenie w Min. WRiOP⁵⁰, co też nastąpiło w piśmie Min. WRiOP z 20 listopada 1933 r. Napisano w nim, że do „docenta z tytułem profesora zwyczajnego nie mogą mieć zastosowania postanowienia art. 36 ust. 3 ustawy dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich (Dz. U. R.P. Nr 29, poz. 247), ponieważ nie jest on profesorem ustępującym z katedry, a tylko do tych postanowienia te się odnoszą”⁵¹.

Na uzupełniającym Studium Sądowym UJK Allerhand wykładał międzynarodowe prawo niesporne i upadłościowe, a także historię i or-

ganizację adwokatury i notariatu⁵², na Studium Dyplomatycznym UJK postępowanie niesporne⁵³, zaś po śmierci prof. Dolińskiego też prawo ubezpieczeniowe (asekuracyjne).

W okresie międzywojennym Allerhand opublikował kilkadziesiąt pozycji naukowych, w tym komentarze, obszerne studia naukowe, artykuły, glosy, odpowiedzi na pytania prawne, sprawozdania, wspomnienia pośmiertne oraz ogromną liczbę recenzji z różnych dziedzin prawa, które zamieszczał – ukrywając się pod inicjałami „M.A.” – na łamach „Przeglądu Prawa i Administracji”. W dorobku naukowym dominowała problematyka z zakresu prawa cywilnego procesowego, ale wiele publikował też z prawa cywilnego materialnego (w tym prawa rodzinnego) i prawa handlowego. Podejmował też wątki z prawa porównawczego oraz prawa rodzinnego żydowskiego. Niemal nie było publikatora prawniczego, na łamach którego nie ukazałyby się prace prof. Allerhanda⁵⁴.

Publikował głównie po polsku, ale także po niemiecku, a jeden z artykułów zamieścił nawet po ukraińsku na łamach cennego ukraińskiego czasopisma prawniczego, wydawanego w latach 1928–1939 we Lwowie pod redakcją adwokata dr. Kosty Lewickiego⁵⁵ „Життя і право”⁵⁶.

⁴⁹ Kulisy owych zabiegów prof. Stefki opisał w swoich wydanych niedawno dziennikach ówczesny wiceminister WRiOP ks. Bronisław Żongołłowicz, który pisze m.in., że 8 marca 1933 r. z prof. Kamilem Stefką omawiał poufną sprawę polegającą na tym, aby nie zaakceptować zastępstwa Katedry prawa handlowego i wekslowego UJK przez prof. Allerhanda oraz nie zatwierdzać habilitacji ucznia prof. Dolińskiego Romana Piotrowskiego, aż do mianowania profesorem Honzatki. B. Żongołłowicz, *Dzienniki 1930–1936*, oprac. D. Zamojska, Warszawa 2004, s. 470. Zob. też: A. Redzik, *Prawo prywatne na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie*, Warszawa 2009, s. 72–73.

⁵⁰ ALNUIF, f. R-119, op. 1, spr. 2, k. 179–180.

⁵¹ ALNUIF, f. R-119, op. 1, spr. 2, k. 182.

⁵² ALNUIF, f. R-119, op. 1, spr. 2, k. 184; DALO, f. 26, op. 5, spr. 13, k. 27 –Umowa o pracę na lata akademickie 1937–1939; A. Redzik, *Prawo prywatne na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie*, s. 85.

⁵³ *Ibidem*; A. Redzik, *Lwowska szkoła dyplomatyczna. Zarys historii Studium Dyplomatycznego przy Wydziale Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1930–1939)*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2006, t. 6, nr 5 (33), s. 121–149.

⁵⁴ Najwięcej rozpraw prof. Allerhand opublikował w „Przeglądzie Prawa i Administracji” (w tym setki recenzji). Ponadto liczne opracowania zamieścił w: „Czasopiśmie Prawniczym i Ekonomicznym”, „Czasopiśmie Sędziowskim”, „Głosie Adwokatów”, „Głosie Prawa”, „Głosie Sądownictwa”, „Gazecie Sądowej Warszawskiej”, „Kwartalniku Prawa Cywilnego i Karnego”, „Młodej Palestrze”, „Polskim Procesie Cywilnym”, „Przeglądzie Notarialnym”, „Przeglądzie Prawa Handlowego”, „Przeglądzie Sądowym”, „Ruchu Prawniczym, Ekonomicznym i Socjologicznym” oraz w periodykach niemieckich: „Zentralblatt für juristische Praxis” i „Zeitschrift für Ostrecht”.

⁵⁵ ALNUIF, f. R-119, op. 1, spr. 2, k. 184.

⁵⁶ M. Аллерганд, *Кілка слів про відношення кодексу цивільного поступовання до пізніше виданих законів*, „Життя і право” 1933, ч. 3, s. 2–7.

UDZIAŁ W KODYFIKACJI PRAWA W II RP

O udziale prof. Allerhanda w kodyfikacji prawa w Polsce pisał w 1938 r. profesor Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie i członek Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej (dalej: KKRP) Jan Jakub Litauer, który we wstępie zaznaczył:

„Gdy realizuje się myśl zbiorowego uczczenia zasług Maurycego Allerhanda jako znakomitego prawnicy, nie mogę i ja nie zabrać głosu, ażeby zobrazować jego niezmierną i bodaj ponad wszelkie z kimkolwiek u nas porównanie płodną działalność na tym wielkim odcinku, na jakim stykam się z nim od lat bez mała dwudziestu, a mianowicie na odcinku kodyfikacji prawa polskiego”⁵⁷.

Prace kodyfikacyjne w Warszawie rozpoczął prof. Allerhand w ramach Komisji Prawa Handlowego⁵⁸ i Komisji Procedury Cywilnej działających przy Ministerstwie Sprawiedliwości kierowanym przez Leona Supińskiego od 19 lutego 1919 r. – nie jako członek, ale jako

ekspert zaproszony przez przewodniczącego⁵⁹. Brał udział w pracach nad prawem akcyjnym oraz prawem o wykonywaniu orzeczeń zapadłych w innych dzielnicach pozaborczych⁶⁰.

Od momentu powołania Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej, czyli od 22 sierpnia 1919 r., prof. Allerhand był jej członkiem⁶¹. Zaproponowany został do składu Komisji przez prof. Juliusza Makarewicza na posiedzeniu Rady Wydziału Prawa UJK w dniu 12 lipca 1919 r. – jako przedstawiciel lwowskiej adwokatury (z grona profesorskiego zaproponował profesorów: Ernesta Tilla, wkrótce wiceprezydenta KKRP, prof. Aleksandra Dolińskiego, prof. Juliana Nowotnego oraz siebie)⁶².

Allerhand pracował w sekcjach Wydziału Cywilnego, a więc w Sekcji Prawa Cywilnego, Sekcji Prawa Handlowego i Sekcji Prawa Cywilnego Procesowego⁶³, a po zmianie struktury KKRP w licznych gremiach cywilistycznych tejże Komisji⁶⁴. W początkowym okresie brał też udział w pracach nad prawem o ustroju sądownictwa⁶⁵. Wypada przypomnieć, że już we wniosku o nadanie tytułu profesora z wyznaczonego z 1921 r. napisano m.in.:

⁵⁷ J. J. Litauer, *Maurycy Allerhand jako kodyfikator*, „Głos Prawa” 1938, nr 6–8, s. 323.

⁵⁸ Komisję tę tworzyli głównie prawnicy z Warszawy (przewodniczący Jan Jakub Litauer, referent Jan Namitkiewicz, oraz: SSN Jan Cholewicki, adw. A. Jackowski, adw. Marek Kuratowski, notariusz Szymon Landau, adw. Bernard Maliniak i adw. Bolesław Rotwand) oraz zaproszeni uczeni ze Lwowa (Aleksander Doliński) i z Krakowa (Antoni Górski, Stanisław Gołąb, Stanisław Wróblewski), którzy początkowo – mimo członkostwa – udziału w pracach komisji nie brali.

⁵⁹ Zob. Materiały do prawa akcyjnego (z prac b. Komisji prawa handlowego przy Ministerstwie Sprawiedliwości), „Kwartalnik Prawa Cywilnego i Karnego” 1920, s. 315–316 (całość s. 315–372). Drugim ekspertem zaproszonym przez przewodniczącego był adw. Feliks Szenwic z Warszawy.

⁶⁰ *Ibidem*; J. J. Litauer, *Maurycy Allerhand jako kodyfikator*, s. 323.

⁶¹ A.J.R., *Komisja tworzenia dobrego prawa*, „Palestra” 2009, nr 9–10, s. 161–163.

⁶² A. Redzik, *Prawo prywatne na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie*, s. 109.

⁶³ ALNUIE, f. R-119, op. 1, spr. 2, k. 170.

⁶⁴ Szerzej o udziale prof. Allerhanda w dziele kodyfikacji prawa cywilnego i handlowego zob. L. Górnicki, *Prawo cywilne w pracach Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919–1939*, Wrocław 2000; *idem*, *Organizacyjne zagadnienia kodyfikacji prawa handlowego w Komisji Kodyfikacyjnej RP (1919–1939)*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” No 2501, Prawo CCLXXXV, Wrocław 2003, s. 265; *idem*, *Zagadnienia systematyki kodyfikacji prawa cywilnego i handlowego w pracach Komisji Kodyfikacyjnej (1919–1939)*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2004, z. 3, s. 630; A. Redzik, *Prawo prywatne na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie*.

⁶⁵ Informacja pochodzi od J. J. Litauera (*Maurycy Allerhand jako kodyfikator*, s. 323), który wiedział o owym udziale jako członek KKRP. W obszernej, cennej pracy Mariusza Mohyluka brak informacji o udziale Allerhanda w pracach nad prawem o ustroju sądów powszechnych – M. Mohyluk, *Prawo o ustroju sądów powszechnych w pracach Komisji Kodyfikacyjnej II Rzeczypospolitej*, Białystok 2004, s. 33–39.

„we wszystkich tych sekcjach ma żywy udział, zabiera z wielkim pożytkiem dla sprawy głos w dyskusjach i przedkłada zleczone mu referaty pisemne. Projekt «ustawy o uznaniu za zmarłego» i «Uwagi do projektu międzynarodowego prawa prywatnego» ukazały się już w druku, kilka referatów z zakresu prawa procesowego zostało już przyjętych przez Sekcje, obecnie zaś pracuje Dr Allerhand z polecenia Sekcji nad referatem «Odrębnych rodzajów postępowania w procesie cywilnym»”⁶⁶.

Już w pierwszych latach działalności KKRProf jego aktywność zdumiewała. Żywo uczestniczył w dyskusjach Sekcji Prawa Cywilnego nad prawem kolizyjnym według projektów Fryderyka Zolla (międzynarodowym i międzydzielnicowym)⁶⁷, nad projektem ustawy o prawie autorskim również tegoż uczonego, nad prawem małżeńskim majątkowym w projekcie przygotowywanym przez prof. Władysława Leopolda Jaworskiego, który nie stał się jednak przedmiotem dalszych prac. Sam przygotował projekt ustawy o uznaniu za zmarłego⁶⁸.

Prof. Allerhand uczestniczył w przygotowaniu projektu części ogólnej Kodeksu zob-

owiązań, który w 1922 r. przedstawił KKRProf Ernest Till⁶⁹. Projekt był dziełem Lwowskiego Komitetu KKRProf, któremu przewodniczył prof. Till, a współtworzyli oprócz Allerhanda: Aleksander Doliński, Roman Longchamps de Brier, Kamil Stefko oraz jako sekretarz od ok. 1924 r. – zaproszony przez prof. Tilla – Kazimierz Przybyłowski⁷⁰.

W Sekcji Prawa Handlowego KKRProf prof. Allerhand uczestniczył w obradach nad prawem wekslowym i czekowym⁷¹, prawem patentowym, ustawą o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, ustawą o spółkach akcyjnych, ustawą o spółkach z o.o. oraz w pracach nad kodeksem handlowym⁷². Blisko współpracował też ze swoim kolegą z Wydziału Prawa UJK, prezesem Sekcji Prawa Handlowego KKRProf prof. Aleksandrem Dolińskim⁷³, zmarłym 23 grudnia 1930 r.⁷⁴ Największym dziełem komercjalistycznym Allerhanda nie był jednak projekt prawa, ale komentarz do kodeksu handlowego z 1934 r.⁷⁵ – uznawany za najlepszy (obok komentarzy Jana Namitkiewicza oraz Mieczysława Honzatkę, Zygmunta Fenichela i Tadeusza Dziurzyńskiego)⁷⁶. Podobnie rzecz się miała z prawem o notariacie⁷⁷.

Z pewnością największe zasługi miał prof. Allerhand w dziele kodyfikacji procesu cy-

⁶⁶ ALNUIF, f. R-119, op. 1, spr. 2, k. 170–170v.

⁶⁷ M. Allerhand, *Uwagi do projektu międzynarodowego prawa prywatnego*, Kraków 1921.

⁶⁸ M. Allerhand, *Ustawa o uznaniu za zmarłego*, Kraków 1921.

⁶⁹ A. Redzik, *Prawo prywatne na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie*, s. 230–231.

⁷⁰ *Ibidem*, s. 113–115.

⁷¹ M. Allerhand, *Uwagi do projektu tymczasowej ustawy czekowej*, PPIA 1922.

⁷² *Ibidem*; J. J. Litauer, *Maurycy Allerhand jako kodyfikator*, s. 323–324.

⁷³ A. Redzik, *Aleksander Doliński (1866–1930). Profesor prawa handlowego Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2007, t. LIX, z. 2, s. 291–327.

⁷⁴ W poświęconym przyjacielowi wspomnieniu pisał: „Ze zmarłym schodzi z tego świata wybitny uczonec i znakomity kodyfikator, któremu odrodzona Ojczyzna zawdzięcza kilka ustaw niepospolitej wartości” (...) „Jako człowiek odznaczał się zmarły anielską dobrocią i nieskazitelnym charakterem. Był wyrozumiały na odmienne zdania, nigdy się nie unosił, a gdy w Komisji Kodyfikacyjnej czasem może za ostro ścierały się z sobą zapatrywania, starał się wszystkich ułagodzić, co mu się zawsze udawało, bo wszyscy go cenili, poważali i kochali.” – M. A. [Allerhand], *Śp. Dr. Aleksander Doliński*, PPIA 1931, R. LV, s. 132–134.

⁷⁵ M. Allerhand, *Kodeks Handlowy. Komentarz*, Lwów, „Kodeks” 1935, ss. 1228.

⁷⁶ Zob. m.in. A. Radwan, A. Redzik, *O dwóch dwudziestoleciami i trzech jubileuszach prawa handlowego w Polsce*, „Przeгляд Prawa Handlowego” 2009, nr 9, s. 4–8.

⁷⁷ W pracach KKRProf nad projektem prof. Allerhand w zasadzie nie uczestniczył (D. Malec, *Notariat Drugiej Rzeczypospolitej*, Kraków 2002, s. 239–264), ale opublikował cenny komentarz do prawa o notariacie z 27 października 1933 r. – M. Allerhand, *Prawo o notariacie*, Lwów 1934.

wilnego⁷⁸. Widoczne jest to poprzez analizę publikowanych sprawozdań KKR. Na szczególną uwagę zasługują projekty opublikowane w dwutomowym wydawnictwie KKR pt. *Polska procedura cywilna – projekty referentów z uzasadnieniem*⁷⁹. Znalazły się w nim liczne referaty prof. Allerhanda: *O właściwości sądu; O wartości przedmiotu sporu; O wyłączeniu sędziego; O postępowaniu przed sądem I instancji; O postępowaniach odrębnych; O sądach polubownych; O jurysdykcji krajowej*. Na uwagę zasługuje znakomity komentarz⁸⁰. Istotny był udział prof. Allerhanda w pracach nad prawem egzekucyjnym oraz postępowaniem zabezpieczającym. W drugim przypadku podstawą pracy był referat Allerhanda.

Prof. Litauer uważał, że szczytem owocnej działalności Allerhanda w KKR było ogromne zaangażowanie w dzieło przygotowania projektu prawa upadłościowego i postępowania układowego:

„Przedstawiony przez niego projekt prawa upadłościowego, oparty na gruntownej znajomości wszystkich ustaw europejskich i literatury, stał na najwyższym poziomie prac tego rodzaju; to też jemu właśnie powierzone zostało opracowanie uzasadnienia projektu, uchwalonego przez podkomisję. Uzasadnienie to, ogłoszone drukiem, znane jest szerokiemu ogółowi prawniczemu; jest ono, rzecz prosta, tylko skrótem obrad podkomisji, a myśli wyłuszczone przez referenta w toku obrad podkomisji, znalazły rozwinięcie w jego znakomitym komentarzu do

prawa upadłościowego. Rzecz prosta, że nie można było się obejść bez udziału Allerhanda i przy ostatecznym opracowaniu projektu prawa o postępowaniu układowym, choć udział ten przemilczał we wstępie do swego komentarza”⁸¹.

Maurycy Allerhand do składu Podkomisji Prawa Upadłościowego dołączył w 1930 r. Referentem projektu prawa upadłościowego był odtąd adwokat i profesor Szkoły Głównej Handlowej Aleksander Jackowski, a koreferentem prof. Allerhand, członkami zaś: Stanisław Wróblewski (przewodniczący), Jerzy Trammer i Bronisław Stelmachowski. Od 1 stycznia 1933 r. (po wejściu w życie nowego regulaminu KKR) przewodniczącym podkomisji został Jan Jakub Litauer, zastępcą przewodniczącego prof. Kamil Stefko, referentem Jackowski, koreferentem Allerhand, członkami zaś: Stelmachowski i Adam Chełmoński. Ostateczny projekt oparto w większości na koprojekcie Allerhanda⁸². Z kolei w Podkomisji Ustawy o Zapobieganiu Upadłości prof. Allerhand był od 1930 r. do 1932 r. referentem⁸³.

W ostatnich latach przed wojną prof. Allerhand pracował nad projektem kodeksu postępowania niespornego, opracowując wiele referatów. Cytowany już wielokrotnie Litauer pisał, że

„jest to bez wątpienia najtrudniejszy dział kodyfikacji prawa procesowego, zajął się bowiem o wszystkie działy prawa materialnego. I tu właśnie rozmach kodyfikatorski

⁷⁸ Por. J. J. Litauer, *Maurycy Allerhand jako kodyfikator*, s. 324.

⁷⁹ KKR, Sekcja Postępowania Cywilnego, t. I, z. 1 i 2. *Polska procedura cywilna. Projekty referentów z uzasadnieniami. Przedruk wyczerpanych materiałów*, Warszawa 1928, z. 1, ss. 354, z. 2, ss. 340.

⁸⁰ M. Allerhand, *Kodeks Postępowania Cywilnego. Komentarz*, Lwów 1932.

⁸¹ J. J. Litauer, *Maurycy Allerhand jako kodyfikator*, s. 324–325. Zob. też: M. Allerhand, *Prawo upadłościowe. Prawo o postępowaniu układowym. Komentarz*, Warszawa 1937.

⁸² Zob. L. Górnicki, Organizacyjne zagadnienia kodyfikacji prawa handlowego w Komisji kodyfikacyjnej RP (1919–1939), „*Acta Universitatis Wratislaviensis*”, nr 2501, Prawo CCLXXXV, Wrocław 2003, s. 270–272. Prawo upadłościowe weszło w życie na mocy rozporządzenia RP z dnia 24 października 1934 r. z dniem 1 stycznia 1935 r.

⁸³ Od 1 stycznia 1933 r. właściwej podkomisji przewodniczył prof. Litauer, zastępcą przewodniczącego był adw. Stanisław Car, referentem Bronisław Stelmachowski, współreferentem Józef Skąpski, a członkami: Maurycy Allerhand i Waław Miszewski. *Ibidem*.

Allerhanda najsilniej się ujawnia; jego pomysły unifikacyjne wybiegają daleko poza granice legislacji procesowej...⁸⁴.

Referaty prof. Allerhanda obejmowały część ogólną kodeksu postępowania niespornego, a z części szczegółowej: postępowanie spadkowe, dobrowolność sprzedaży w drodze licytacji, stosunki między współwłaścicielami nieruchomości, stosunki między małżonkami, stosunki między rodzicami i dziećmi, opiekę i kuratelę, odnowienie i sprostowanie granic⁸⁵. Wypada dodać, że projekt części ogólnej kodeksu został przyjęty przez KKRP w I czytaniu, a prof. Allerhand opracował do niego uzasadnienie. Z części szczegółowej zaś do 1938 r. opracował uzasadnienie projektu rozdziału o postępowaniu spadkowym⁸⁶.

I jeszcze dwa fragmenty z tekstu laudacyjnego prof. Jana Jakuba Litauera:

„Nie wszyscy znakomici prawoznawcy mają węgę kodyfikatorską; o Allerhandzie trzeba powiedzieć, że należy do tych niezbyt licznych, którzy mają wybitne w tym kierunku uzdolnienie i bez których przeto kodyfikację prawa polskiego trudno byłoby sobie wyobrazić”. (...) ⁸⁷

„(...) olbrzymi zaiste plon dotychczasowej działalności tego niepospolitego prawoznawcy na niwie kodyfikacji, działalności ofiarnej, mającej na celu wyłącznie dobro sprawy, niezamąconej dążeniem do jakichkolwiek z tego tytułu odznaczeń. I choć jest pewne, że nie rychło ustanie On w tej przez się umiłowanej pracy, to gdyby nawet postawić kropkę na tym, co już zdziałał, trzeba stwierdzić, że Allerhand dobrze zasłużył się kodyfikacji prawa polskiego”⁸⁸.

Gdy w 1941 r. hitlerowcy pozbawili prof. Allerhanda mieszkania, odnotował, że zabrał ze sobą rzeczy najcenniejsze, w domu pozostawił większą część manuskryptów i zapisków oraz referaty opracowane dla Komisji Kodyfikacyjnej⁸⁹ – zapewne opracowane w latach 1939–1941.

W SPOŁECZNOŚCI ŻYDOWSKIEJ

Profesor Allerhand należał do zwolenników nurtu asymilacyjnego. W latach 1924–1929 był desygnowanym przez rząd RP komisarzem Gminy Wyznaniowej Żydowskiej we Lwowie, potem, przez 9 miesięcy, wybranym w wolnych wyborach prezesem gminy⁹⁰. Z funkcji tej zrezygnował po atakach środowisk syjonistycznych, ale w środowisku nadal cieszył się szacunkiem. W tym samym 1929 r. wystąpił z organizacji Bnei Brith⁹¹. Przyjaźnił się ze znanym „Polakiem wyznania mojżeszowego”, zamordowanym przez sowietów ok. 1940 r., wiceprezydentem Lwowa Wiktorem Chajesem.

Wielokrotnie prof. Allerhand w swoich publikacjach podejmował też zagadnienia z zakresu prawa żydowskiego, szczególnie małżeńskiego. Mimo że przyznawał się do narodowości polskiej, to nigdy nie porzucił wyznania ojców.

OSTATNIE LATA ŻYCIA I TRAGICZNA ŚMIERĆ

Jakże tragiczne były losy prof. Allerhanda podczas II wojny światowej. Do grudnia 1939 r. pracował na Wydziale według zasad przedwojennych. Zwolniony został przez rektora Marczenkę (człowieka bez stopnia naukowego

⁸⁴ J. J. Litauer, *Maurycy Allerhand jako kodyfikator*, s. 325.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ *Ibidem*.

⁸⁷ *Ibidem*, s. 323.

⁸⁸ *Ibidem*, s. 325–326.

⁸⁹ M. Allerhand, L. Allerhand, *Zapiski z tamtego świata*, s. 61.

⁹⁰ Zob. *Polski Słownik Judaistyczny. Dzieje, kultura, religia*, t. 1, Warszawa 2003, s. 69–70.

⁹¹ M. Allerhand, L. Allerhand, *Zapiski z tamtego świata*, s. 45.

Maurycy Allerhand ok 1939 r. z wnuczką

ustanowionego pierwszym sowieckim rektorem uniwersytetu Lwowskiego) mocą zarządzenia nr 103 z 3 stycznia 1940 r. – podobnie zresztą jak większość polskich pracowników naukowych Wydziału Prawa, np. profesorowie: Tadeusz Bigo, Ludwik Ehrlich, Mieczysław Honzatko, Roman Longchamp de Bérier, Juliusz Makarewicz, Wacław Osuchowski i Kamil Stefko⁹². 12 stycznia 1940 r. nowy dziekan lwowskiego Wydziału Prawa wysłał do dziekana Wydziału Prawa uniwersytetu w Kijowie pismo, w którym prosił o ocenę kwalifikacji dr Allerhanda na podstawie pracy „nauka o notariacie”⁹³. Odpowiedź z in-

formacją, że praca została przekazana jednemu z członków wydziału do opinii, została wysłana jeszcze w tym samym miesiącu przez kierownika Katedry prawa cywilnego Uniwersytetu w Kijowie prof. S. N. Landkofa⁹⁴. Prawdopodobnie w następstwie tej oceny, zarządzeniem rektora nr 127 z 9 lutego 1940 r., prof. Allerhand powrócił na uniwersytet – na „wakującą posadę profesora notariatu”⁹⁵. W ankietach personalnych wypełnianych w latach 1939–1941 wpisywał w rubrykach: narodowość „polska”, wyznanie: „możeszowe”⁹⁶ – podobnie jak przed wojną.

Z zaświadczenia wystawionego przez rektora Marczenkę wynika, że w maju 1940 r. prof. Allerhand był etatowym profesorem w katedrze procesu cywilnego Uniwersytetu Lwowskiego⁹⁷. Z innych źródeł wynika, że w latach 1940–1941 był profesorem w katedrze prawa cywilnego kierowanej przez Kazimierza Przybyłowskiego, w której skład wchodził też przywrócony do pracy latem 1940 r. prof. Roman Longchamps de Bérier (podobnie jak Allerhand zwolniony w styczniu tr.)⁹⁸.

W roku 1940–1941 prof. Allerhand prowadził stałe wykłady cywilistyczne i odbywał zajęcia praktyczne – już wg sowieckiego modelu. Przygotował w tym czasie nigdy niepublikowany (opracowany do publikacji w „Zapiskach Naukowych Wydziału Prawa”, które nigdy się nie ukazały), napisany po ukraińsku artykuł o zmianie właściwości sądu ze względu na miejsce wykonania umowy⁹⁹. Był też nagradzany przez nowych włodarzy uniwersytetu – za „sumienne nastawienie do pracy i widoczne sukcesy w działalności naukowo pedagogicznej”¹⁰⁰, ale śladów udziału Profesora w licznie

⁹² A. Redzik, *Wydział Prawa Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1939–1946*, Lublin 2006, s. 163, zob. szerzej: s. 161–174.

⁹³ ALNUIF, f. R-119, op. 1, spr. 2, k. 188.

⁹⁴ ALNUIF, f. R-119, op. 1, spr. 2, k. 189.

⁹⁵ A. Redzik, *Wydział Prawa Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1939–1946*, s. 166.

⁹⁶ ALNUIF, f. R-119, op. 1, spr. 2, k. 187.

⁹⁷ ALNUIF, f. R-119, op. 1, spr. 2, k. 191.

⁹⁸ A. Redzik, *Wydział Prawa Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1939–1946*, s. 170, 173 – cytowane tam źródła.

⁹⁹ Maszynopis artykułu – pełen licznych przekreśleń i poprawek korektorskich, co sugerowałoby, że próbę pisania po ukraińsku podjął samodzielnie – zachował się w DALO, f. R-119, op. 3, spr. 84.

¹⁰⁰ Odnaczenie takie zostało przyznane prof. Allerhandowi w związku z XXIII rocznicą rewolucji październikowej 7 listopada 1940 r. – zob. A. Redzik, *Wydział Prawa Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1939–1946*, s. 189.

organizowanych w tym czasie szkoleniach ideologicznych i wyjazdach w tym celu do Moskwy, Leningradu i Kijowa nie odnaleziono. Wiemy natomiast, że prof. Allerhand uczestniczył w „I Sesji Naukowej Uniwersytetu Lwowskiego”, która odbyła się w dniach 29 stycznia–3 lutego 1941 r. Wygłosił na niej w dniu 1 lutego o godzinie 19.00 referat pt. *Popередnij dohowir*¹⁰¹. Z kolei w sesji prawniczej w marcu 1941 r. nie brał udziału jako referent.

Wkrótce po wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej, w dniu 30 czerwca 1940 r., do Lwowa wkroczyły wojska niemieckie. O okresie tym o życiu prof. Allerhanda posiadamy relację najbardziej wiarygodną, bo własnoręczne dzienniki pisane ołówkiem na odwrotnych stronach swoich dawnych pism procesowych. Zachowały się w zbiorach przedwojennego profesora UJK Stefana Stasiaka (1884–1862) i po jego śmierci zostały odnalezione¹⁰². Dziś znajdują się w zbiorach Żydowskiego Instytutu Historycznego. Od 2003 r. można się z nimi zapoznać dzięki wnukowi prof. Maurycygo Allerhanda – Leszkowi, który wydał je, uzupełniając uprzednio własnymi wspomnieniami¹⁰³. Treść tej wyjątkowej relacji z getta lwowskiego odbiega od wspomnień pisanych po latach, jakich zachowało się sporo.

Profesor pisze, że wkrótce po zainstalowaniu się Niemców, już 1 lipca, został wezwany do siedziby Gestapo przy Pełczyńskiej, gdzie był przesłuchiwany przez płk. Steffensa. Wypytywano go o społeczność żydowską Lwowa

oraz poproszono o napisanie krótkiej historii gminy wyznaniowej żydowskiej we Lwowie¹⁰⁴, co też uczynił¹⁰⁵. Warto zauważyć, że zapytany o przynależność polityczną prof. Allerhand odpowiedział: „nigdy nie zajmowałem się polityką, ale przyznaję się do narodowości polskiej”¹⁰⁶.

W niektórych publikacjach pojawia się stwierdzenie, że Niemcy zaproponowali prof. Allerhandowi stanowisko prezesa Judenratu, ale Allerhand odmówił¹⁰⁷. Sam w swoich dziennikach o tej propozycji nie wspomina.

Prof. Allerhand był pierwszym Żydem we Lwowie pozbawionym już 7 sierpnia 1941 r. mieszkania. Od 23 listopada 1941 r. mieszkał w nędznych warunkach w miejskim getcie. Polscy przyjaciele podejmowali próby wydobywania go na stronę aryjską poprzez zorganizowanie nowej tożsamości. Odmówił. Z getta wydostali się natomiast syn Joachim z synową Zinajdą oraz wnukiem Leszkiem.

Po tzw. „akcji sierpniowej” 10 sierpnia 1942 r. prof. Allerhand przewieziony został wraz z żoną i wnukiem Józkiem Fellerem do Obozu Janowskiego we Lwowie¹⁰⁸. Najprawdopodobniej zginął z rąk ukraińskiego policjanta na terenie Obozu Janowskiego, w czasie gdy, zauważywszy jak ten katuje człowieka, zapełował po ukraińsku do jego sumienia. Sumienia jednak – jak pisał uczony ukrywający się w tym czasie we Lwowie prof. Karol Koranyi – w mordercy nie obudził¹⁰⁹. Miało to miejsce w sierpniu 1942 r., w trakcie tzw. wielkiej ak-

¹⁰¹ A. Redzik, *Wydział Prawa Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1939–1946*, s. 197–198.

¹⁰² *Idem*, *W sprawie okoliczności śmierci profesora Maurycygo Allerhanda*, „Kwartalnik Historii Żydów” 2005, nr 2 (214), s. 176.

¹⁰³ M. Allerhand, L. Allerhand, *Zapiski z tamtego świata*, Kraków: Wydawnictwo Edukacyjne 2003; wydanie drugie poprawione i uzupełnione: M. Allerhand, L. Allerhand, *Zapiski z tamtego świata. Zagłada we Lwowie w dzienniku Profesora i wspomnieniach jego wnuka*, posłowie Adam Redzik, Kraków: Instytut Allerhanda, Wydawnictwo Wysoki Zamek 2011, ss. 168.

¹⁰⁴ *Ibidem*.

¹⁰⁵ Tekst historii gminy zob. *ibidem*, s. 130–134.

¹⁰⁶ M. Allerhand, L. Allerhand, *Zapiski z tamtego świata*, s. 45.

¹⁰⁷ Np.: J. Honigsman, *Zagłada Żydów lwowskich 1941–1944*, przekład i oprac. A. Redzik, Warszawa 2007, s. 29.

¹⁰⁸ *Ibidem*, s. 64.

¹⁰⁹ Karol Koranyi powołuje się na relację lekarza (nie wymienia kogo), który widział moment śmierci prof. Allerhanda. Być może owym lekarzem był Samuel Drix, który przebywał w Obozie Janowskim, ale przeżył. Zob. K. Koranyi, *Maurycy Allerhand*, s. 92. Zob. też. A. Redzik, *Wydział Prawa Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1939–1946*, s. 269–270.

cji sierpniowej w getcie. Mniej więcej w tym czasie zginęła też żona Profesora oraz jeden z dwóch wnuków (syn córki Marii). Córka profesora Maria Feller z wnuczką Alicją zamordowane zostały najprawdopodobniej w Treblince (mieszkały w Warszawie).

Zagładę przeżył wspomniany syn Profesora, a przed wojną asystent przy Katedrze prawa cywilnego procesowego prof. Kamila Stefki oraz adwokat dr. Joachim Allerhand wraz z żoną Zinajdą oraz ich synem – wnukiem Profesora – Leszkiem. Po wojnie zamieszkali w Krakowie, gdzie Joachim prowadził kancelarię adwokacką¹¹⁰. Z kolei wnuk Leszek ukończył studia medyczne i przez wiele lat był lekarzem w Zakopanem. Zmarł 3 kwietnia 2018 r. w Zakopanem¹¹¹.

IN HONOREM – INSTYTUT ALLERHANDA

Maurycy Allerhand był aktywnym uczestnikiem życia społecznego w ramach uniwersytetu, adwokatury i społeczności miejskiej, w tym środowiska żydowskiego. W 1920 r. został sędzią Trybunału Stanu. Należał do licznych polskich towarzystw naukowych: Towarzystwa Naukowego we Lwowie, Polskiego Towarzystwa Prawniczego we Lwowie i Związku Adwokatów

Polskich, na którego posiedzeniach wygłosił kilkadziesiąt referatów. Przez wiele lat z ramienia Senatu Akademickiego UJK opiekował się jako kurator stowarzyszeniami studentów wyznania mojżeszowego, ale również stowarzyszeniami kandydatów do adwokatury (dziś rzeklibyśmy aplikantów)¹¹². Należał do komitetów redakcyjnych: „Głosu Prawa” (1924–1939)¹¹³, „Przeglądu Prawa Handlowego” (1925–1939)¹¹⁴, „Polskiego Procesu Cywilnego” (1933–1939)¹¹⁵ oraz „Orzecznictwa Sądów Polskich”. Był też przez wiele lat bliskim współpracownikiem „Przeglądu Prawa i Administracji”¹¹⁶.

W 1938 r. na 70. urodziny prof. Allerhanda wydano jubileuszowy zeszyt „Głosu Prawa” (nr 6–8) – *in honorem* „Maurycemu Allerhandowi w hołdzie z okazji 70-tych urodzin”¹¹⁷. Redaktor tego cennego czasopisma prawniczego doby międzywojnia, adwokat i literat dr Anzelm Lutwak, w swoistej laudacji napisał m.in.:

„(...) wartość człowieka jako człowieka stoi ponad wszystkimi wartościami społecznymi! – Wieleż dopiero znaczy i waży charakter zacny u prawnika! (...)

Z pod dłoni Maurycego Allerhanda nie mógł wybujać chwast złego prawa – a wykwiwały z głębin Jego duszy pęki najzacniejszych, twórczych myśli prawnych.

¹¹⁰ Na temat syna zob: A. Redzik, *Allerhand Joachim Herman (1897–1971)*, (w:) *Słownik Biograficzny Adwokatów Polskich*, t. III, Warszawa 2018, s. 4–6.

¹¹¹ Zob. A. Redzik, W. Rogowski, *Dr Leszek Allerhand (1931–2018)*, „Palestra” 2018, nr 5, s. 139–141.

¹¹² Zob. znakomity tekst wygłoszony jako zagajenie na II Walnym Zjeździe Kandydatów Adwokatury Małopolski i Śląska Cieszyńskiego we Lwowie 18 listopada 1928 r. pt. *O dobro adwokatury polskiej*, „Młoda Palestra” 1929, s. 5–9.

¹¹³ Zob. A. Redzik, „Głos Prawa”, „Palestry” czy adwokata Anzelma Lutwaka?, „Palestra” 2009, nr 3–4, s. 153–164.

¹¹⁴ Zob. A. Redzik, „Przegląd Prawa Handlowego” (1925–1939) i inne czasopisma komercjalistyczne, „Palestra” 2009, nr 9–10, s. 144–154; także S. Milewski, A. Redzik, *Themis i PHEME...* Warszawa 2011, indeks nazwisk.

¹¹⁵ Zob. A. Redzik, „Nowy Proces Cywilny” – „Polski Proces Cywilny” 1933–1939 (11), „Palestra” 2009, nr 1–2, s. 141–147.

¹¹⁶ Zob. A. Redzik, „Przegląd Prawa i Administracji” u schyłku życia Ernesta Tilla (2), „Palestra” 2007, nr 7–8, s. 171–179; A. Redzik, „Przegląd Prawa i Administracji imienia Ernesta Tilla” (3), „Palestra” 2007, nr 9–10, s. 206–212.

¹¹⁷ W zeszycie tym – dedykowanym prof. Allerhandowi – zamieścili artykuły: redaktor dr Anzelm Lutwak, prof. Jan Jakub Litauer, prof. USB Eugeniusz Waśkowski, prof. UJ Stanisław Gołąb, prof. Stefan Glaser, adw. dr Leon Peiper, doc. UJP (dziś UW) dr Roman Piotrowski (do 1934 r. asystent w Katedrze Prawa Handlowego i Wekslowego UJK), adw. dr Zygmunt Fenichel, sędzia dr Ignacy Rosenblüth, dr Heinrich Freund, referendarz Prokuraturii Generalnej dr Seweryn Rosmarin (w latach 1931–1934 asystent prof. Allerhanda w UJK), adw. dr Stefan Rosmarin, mgr Adam Daniel Szczygielski, referendarz Prokuraturii Generalnej dr Henryk Ritterman, doc. UJK dr Karol Koranyi, asystent UJ dr Władysław Siedlecki, adw. dr Juliusz Lauer, adw. dr Józef Mieser, adw. dr J. Tauber, adw. dr Jakub Vogelfanger, sędzia Antoni Władysław Bartza i adw. Jerzy Jodłowski.

W osobie Maurycygo Allerhanda ceniemy atoli nie tylko znakomitego prawnika, słynnego prawodawcę – nie tylko wysokie walory intelektualne, ale – co więcej – powszechnie znaną dobroć serca, zacność duszy, pracowitość niestrudzoną, uczynność zawsze czujną i gotową.

Ogromny dorobek piśmienniczy Prof. Allerhanda, ogromny zasięg Jego naukowych zainteresowań, zdołała umożliwić przede wszystkim Jego zjawiskowa pamięć, ogarniająca tyle dziedzin prawa – pamięć, jaką tylko polihistorzy rozporządzają, a z którą łączy się u Niego wybitnie naukowy, ścisły zamysł badawczy w całym nieledwie zakresie prawa formalnego i materialnego¹¹⁸.

Przez wiele lat nazwisko prof. Allerhanda było znane prawnikom polskim dzięki jego znakomitym komentarzom do ustaw, a szczególnie do Kodeksu handlowego oraz Prawa upadłościowego. W 2003 r. – dzięki wnukowi Leszkowi – światło dzienne ujrzały zapiski dzienne profesora sporządzane w ostatnich miesiącach życia – jako *Zapiski z tamtego świata*

ta¹¹⁹. Pięć lat później zrodziła się myśl uczczenia życia i dzieła profesora Maurycygo Allerhanda poprzez powołanie instytutu studiów prawniczych jego imienia – Instytutu Allerhanda.

26 czerwca 2009 r., niemal dokładnie w rocznicę urodzin Maurycygo Allerhanda – i jednocześnie jubileuszu Kodeksu handlowego z 1934 r., w siedzibie Giełdy Papierów Wartościowych miała miejsce proklamacja Instytutu Allerhanda. W październiku i listopadzie tego samego roku na łamach kilku czołowych czasopism prawniczych ukazał się „List otwarty w sprawie erygowania Instytutu Allerhanda”¹²⁰, który podpisało wielu wybitnych intelektualistów, głównie jurystów, także spoza Polski. Instytut funkcjonuje od jesieni 2009 r.¹²¹ Stałe głównym celem Instytutu jest prowadzenie interdyscyplinarnych i porównawczych studiów prawnych i ekonomicznych¹²². Nie zapomina też o badaniach nad życiem i dokonaniem swojego patrona¹²³ oraz polskich prawników okresu II RP, czego wyrazem są też organizowane konferencje, szkolenia, wydawnictwa oraz patronaty.

¹¹⁸ J. J. Litauer, *Maurycy Allerhand jako kodyfikator*, s. 323.

¹¹⁹ M. Allerhand, L. Allerhand, *Zapiski z tamtego świata*, Kraków: Wydawnictwo Edukacyjne 2003; wydanie drugie poprawione i uzupełnione: M. Allerhand, L. Allerhand, *Zapiski z tamtego świata. Zagłada we Lwowie w dzienniku Profesora i wspomnieniach jego wnuka*, posłowie Adam Redzik, Kraków: Instytut Allerhanda, Wydawnictwo Wysoki Zamek 2011, ss. 168.

¹²⁰ Zob. „Przegląd Praw Handlowego” 2009, nr 10, „Monitor Prawniczy” 2009, nr 20, „Palestra” 2009, nr 9–10 „Rejent” 2009, nr 10, „Czasopismo Kwartalne Całego Prawa Handlowego, Upadłościowego oraz Rynku Kapitałowego” (HUK) 2009, nr 2 i „Prawo Spółek” 2009, nr 10.

¹²¹ Fundatorami byli: dr Leszek Allerhand, Michał Bobrzyński, prof. Grzegorz Domański, dr Arkadiusz Radwan, dr Adam Redzik, dr Wojciech Rogowski, prof. Stanisław Sołtyński. Bliższe informacje zob. www.allerhand.pl

¹²² Zob. A. Radwan, A. Redzik, *O dwóch dwudziestoleciami i trzech jubileuszach prawa handlowego w Polsce*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2009, nr 9, s. 4–8; A. Radwan, *O instytucjonalizacji pracy koncepcyjnej dla kształtowania polityki prawa i poprawy stanowienia prawa gospodarczego w Polsce*, „Czasopismo Kwartalne Całego Prawa Handlowego, Upadłościowego oraz Rynku Kapitałowego” (HUK) 2009, nr 2, s. 137–145.

¹²³ A. Radwan, *Świadectwo, ślad, symbol, spuścizna – pamięci adwokata i profesora Maurycygo Allerhanda w 70. rocznicę śmierci*, „Palestra” 2012, nr 11–12.